LE DROIT PRETORIEN - L'ÉVOLUTION DE L'ECQUILIBRE DE LA PARADYGME STATIQUE – DINAMIQUE DANS LA PENSÉE JURIDIQUE ROMAINE

Ionela CUCIUREANU
University of Bucharest

Abstract : The paper analyses an essential question: How would have the Roman juridical belief looked and how would have the modern law systems developed without the institution of the praetor and its innovations? Which was, practically, the influence of the praetor on the developement of the law? In fact, without him, what Romans proudly used to name „summum ius" would have probably become „summa iniuria", the old law of a society too developed for its principles of an old-fashioned conservatorism, of an inequitable strictness. Principles as "neminem laedere ", "suum cuique tribuere ", "ibi sit poena ubi noxa est", would have become without any meaning and real value, suffocated by the fatalistic rigor of an absolute and immutable ius civile. The evolution of social relations, the development of trade, of contracts, of the juridical status of the person, would have been stopped in their embryonic phases, because the patterns inside which they should have fitted were far too tight. But the praetor's activity – that through his edicts, became from a viva vox iuris civilis a viva vox aequitatis (using stipulationes, interdicta, missiones in possessionem, exceptiones, beneficia) represented the continuous adaptation of the law at the needs of the society, managing, at the same time, to anticipate by his measures some steps forward that society was due to make in the future.

Keywords: praetor, edict, strictum ius, ius civile, dynamic, evolution, innovation, interdicta etc.

„Corsicanul care se abține de la vendetta ca să respecte legea țării, e proscris între ai lui. Acela care sub presiunea credinței populare îi cedează, cade pe mâna răzbunătoare a justiției. Acela care, în condiții ce fac din duel o datorie de onoare, îl refuză, dăunează onoarei lui; dacă îl primește, e pedepsit – o situație penibilă și pentru împricinați si pentru judecători. În vechea Romă, zadarnic am căuta fenomene analoage; instituțiile statului erau acolo în deplin acord cu sentimentul național de drept. "

Rudolf von Ihering[1]

Dacă pentru câteva momente, acele rânduri din istoria Romei dedicate pretorului și creațiilor sale s-ar ascunde privirii noastre, dacă fotografia pretorului și edictului s-ar voala, cum ar arăta Cartea Umanității astăzi? Cum ar arăta Albumul Juridic Romae mundique?

Fără pretor, ceea ce romanii numeau cu mândrie „summum ius" ar fi ajuns treptat să devină „summa iniuria", dreptul rânced al unei societăți mult evoluate pentru preceptele sale de un conservatorism desuet, de o rigiditate injustă. Principii ca „neminem laedere", „suum cuique tribuere", „ibi sit poena ubi noxa est", ar fi devenit o literă moartă, sufocată de rigorile fataliste ale unui ius civile absolut și imuabil. Evoluția relațiilor patricieni-plebei, cetățeni-peregrini, dezvoltarea relațiilor comerciale, a contractelor, a statutului juridic al persoanei etc,

[1] Ihering, Rudolf, "Der Kampf ums Recht,, Lupta pentru drept, 1872

BDD-A22187 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:13:32 UTC)

ar fi fost oprite în fazele lor embrionare, întrucât tiparele între care ar fi trebuit să se circumscrie ar fi fost prea strâmte.

Din fericire, nu s-a întâmplat așa și întrebarea care se naște, în consecință, este cum a reușit pretorul să reformeze un sistem juridic care îi stabilise, pare-se, cu claritate și vehemență limitele: „praetor ius facere non potest". Și oricât am încerca să afirmăm că, de facto, pretorul nu a creat drept, ci a acționat numai „*adiuvandi, vel supplendi, vel corrigendi iuris civili gratia propter utilitatem publicam*[2]", această justificare nu e adevărată decât pro parte.

Ce este adevărat însă, e că pretorul, acest *magister interpretationis*, a interpretat, de manieră extensivă, însăși norma ce i se aplica: pretorul nu creează drept, dar nu creează drept civil, prin „ius" subînțelegându-se de fapt ius civile. Pretorul nu e, literal vorbind, "legis lator" (cel care aduce legea), între edictum (fie el perpetuum sau repentinum) și lex nu există sinonimie. Pe de altă parte, nu trebuie să înțelegem că pretorul e, asemenea jurisconsulților, doar un interpret (edicta praetoris nu se asimilează cu responsa jurisconsultorum, deși uneori, pretorii care nu aveau cunoștințe aprofundate de drept erau consiliați de jurisconsulți[3]).

S-a spus despre pretor că reprezintă viva vox iuris civilis[4] – in concreto, această sintagmă conține cheia de lectură a instituției pretorului: el este așadar, o voce, prin care dreptul civil ajunge la cetățean, dar nu doar vocea (cum e actualmente judecătorul în sistemul de drept continental – „la bouche qui dit la loi"), ci e vocea vie. Altfel spus, inflexiunile acestei voci pot schimba (uneori total chiar), sensul mesajului transmis. Pretorul pare că așază, ca în cadrul fazei in iure, rigiditatea lui ius civile și flexibilitatea conceptului de aequitas. Verdictul e clar, deși se conturează pe parcursul unei perioade mai lungi de timp – echitatea primează. Prin filtrul gândirii sale, pretorul va trece instituțiile dreptului civil, le va modifica, le va interpreta, va căuta soluții echitabile pentru ca dreptul să rămână ars boni et aequi, să nu se transforme într-o stavilă. Având în vedere aceste premise, ne putem pune întrebarea este pretorul cu adevărat o *viva vox iuris civilis*, sau mai degrabă o *viva vox aequitatis*?

Procedura legisacțiunilor a gravitat pentru mult timp în jurul lui strictum jus, conform principiului enunțat încă din Codul Decemviral – „uti lingua nuncupassit, ita jus esto", principiu pe care jurisconsultul Celsus îl reproduce în alți termeni: „Quidquid adstringendae obligationis est, id, nisi palam verbis exprimitur, omissum intelligendum est[5]". Se observă așadar că tot ce cade sub imperiul unei acțiuni date este obligatoriu, dar nimic în plus – strictum jus nu implică ideea de echitate, el vizează doar litera convenției.

Căutând o cauză istorică a acestei rigori, J. P. Molitor consideră că aceasta rezidă în caracterul inițial primitiv al plebei, acea asociere neomogenă de aventurieri, cetățeni nemulțumiți, iluștri exilați de prin toate părțile Greciei Mari, apatrizi chiar, fără vreo legătură de rudenie cu vreo lege, neuniți între ei de vreun cult comun. Cât privește aspectul politic, trebuia ca ei să cadă sub tutela și dominația patricienilor. Cât privește latura civilă însă, între ei înșiși ei nu puteau avea alt drept decât decât cel stabilit prin legi, neavând cutume comune[6]. De aici derivă importanța extraordinară pe care statul roman a conferit-o literii scrise – obligațiile provenite din convenții trebuiau să fie certe ca formă, obiect sau efect.

Legisacțiunile, numite astfel „quod legibus proditae erant", după cum afirmă Gaius, încep cu timpul să fie insuficiente.

---

[2] D. 1. 1. 7. 1

[3] Grosso, Giuseppe, „Le idee fondamentali del diritto romano", Edizioni Rai – Radiotelevisione italiana, 1964

[4] „Nam et ipsum est ius honorarium viva vox est iuris civilis" , Marcianus în D. 1. 1. 8

[5] L. 99, D, XLV, 1

[6] Molitor, Jean Paul, „Le cours de droit romain approfondi", Librairie Auguste Durand, Paris, 1851

BDD-A22187 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:13:32 UTC)

În anul 367 a. Chr., prin legile Liciniene se înființase la Roma instituția pretorului urban, a cărui necesitate era evidentă, după cum subliniază Pompeius[7]. Totuși, marele număr de procese judecate între străini la Roma, precum și multele procese în care una sau chiar ambele părți nu erau cetățeni romani, au făcut simțită nevoia creării unei noi magistraturi, în 242 apărând pretorul peregrin. Mai târziu, în timpul imperiului, s-a dezvoltat o oarecare specializare a pretorilor pe anumite domenii (praetor tutelaris etc)[8].

Un atribut esențial al pretorului îl constituia imperiumul. Conform lui Ulpian „Imperium aut merum est, aut mixtum est (...) Mixtum est imperium, cui etiam jurisdictio inest quod in danda bonorum possesione consistit”[9]. Pe baza acestui imperium (pe care magistrații inferiori nu îl aveau), s-a făcut și o distincție între judicium imperium continens și iudicium legitimum.

În opinia lui Gaius, iudicia legitima sunt procesele care se desfășoară la Roma, între cetățenii romani, fiind judecate de un singur judecător, pe când iudicia imperium continentes nu îndeplinesc vreuna din aceste condiții. Astfel, iudicium imperio continens se bazează pe imperium, fiind organizat de magistrat pe baza puterii pe care o are, pe când iudicium legitimum se bazează pe lege, organizat fiind prin aceasta. În ceea ce privește însă legea care organizează aceste procese, autorii nu sunt de acord. Într-o opinie, s-a considerat că iudicium legitimum ar fi opus lui legisactio și că ar fi o noțiune introdusă de legea Aebutia, care a deschis și drumul procedurii formulare sau, cel mult, de legea Aebutia și de cele două legi Tulliae, care au înlăturat legisacțiunile.

Mommsen combate însă această teorie, susținând că judicium legitimum înseamnă un proces legal, a cărui organizare e bazată pe lege, diferit de judicium imprerium continens, a cărui organizare e bazată pe imperium. Distinct de iudicium legitimum, iudicium imperium continens datează de dinainte de Lex Aebutia. Dacă am urma opinia lui Mommsen, am putea afirma că distincția între cele două existând dinainte de legea Aebutia, în cadrul iudicium imperio continens, pretorul avea deja o anumită marjă de apreciere, altfel spus, cel puțin la o primă vedere, am putea crede că el interpreta într-o oarecare măsură legea. Nu trebuie să uităm însă de caracterul strict al legisacțiunilor, care face această teorie să apară ca puțin probabilă.

Oricum ar fi, cert este că legea Aebutia este cheia de boltă a activității creatoare a pretorului, deschizând epoca procedurii formulare și a edictului ca izvor de drept. Edictele erau comunicate adresate publicului, care, după cum arată și etimologia lor („ex dicere”), au fost la început orale și care au fost ulterior afișate. La început, nu era vorba decât de niște proclamații destul de vagi, după cum afirma P. F. Girard – profesiuni de credință, planuri de viitor care nu aveau o forță coercitivă mai mare decât au azi programele electorale. După legea Aebutia însă, rolul edictelor a devenit unul semnificativ, corespunzător creșterii puterii magistraților (cf. Gaius 1, 6 – „amplissimum jus est in edictis duorum praetorum, urbani et peregrini”).

Dacă până atunci, pretorul putea recurge la proceduri precum missio in possessionem, stipulațiuni sau interdicte pentru a suplini anumite lacune, totuși, el nu putea nici să promită că va acorda acțiuni pe care legea nu le acordă, nici că va refuza acțiunile acordate de lege. Dimpotrivă, după această lege i s-a deschis calea reformei legislative, permițându-i-se să

[7] D, 1, 2, 2. 27

[8] Ciulei, Gheorghe, „Curs de drept privat roman. Procedura civilă”, Cluj, 1946

[9] Ulpian, în D, 2, 1, 3; Gaius definește imperium merum ca fiind "gladii potestatem ad animadvertendum in facinorosos homines,"(dreptul de a purta sabie pentru a-i pedepsi pe răufăcători), o atribuție care nu are nicio legătură cu jurisdictio, de fapt, iar imperium mixtum ca pe "cui etiam jurisdictio inest,"(cel căruia îi aparține oficiul judiciar) puterea magistratului de a soluționa pe cale administrativă, litigiile civile (nu însă și pe cele penale)

BDD-A22187 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:13:32 UTC)

înlăture pretenţii bazate pe lege, refuzând legisacţiuni fără să ofere formula corelativă. Această „denegatio legisactionis", care în timpul procedurii anterioare ar fi constituit un hybris juridic din partea magistratului, capătă acum valenţe inovatoare. Practic, pretorul deschide drumul către evitarea situaţiei de a pronunţa un "non liquet" (refuzul de a tranşa diferendul în fond, pe motivul că nu există o bază juridică), ceea ce va deveni mai târziu cunoscut ca „denegarea de dreptate". Dacă ar fi să comparăm edictul cu legea, la o primă vedere am putea să o situăm pe aceasta pe o poziţie net superioară. La o privire mai atentă însă, balanţa se înclină în favoarea edictului. Aşadar, deşi legea e perpetuă, imuabilă chiar, iar edictul nu e valabil decât un an, durata mandatului unui magistrat – şi mai mult decât atât, edictul nu devine obligatoriu pentru autorul său decât după o Lex Cornelia din 687, care interzice magistratului să se distanţeze de angajamentele asumate, practica a arătat că pretorul nou ales prelua din edictul predecesorului său dispoziţiile utile. În acest fel, anumite prevederi au devenit perpetue în edict, care a început să cuprindă două părţi – *pars translaticia* (edictum vetus) şi *pars nova* (edictum novum) – aportul personal al noului pretor.

De asemenea, se mai poate afirma că spre deosebire de lege, edictul nu se aplică decât în circumscripţia teritorială a magistratului care l-a emis. Într-adevăr, de iure, edictul nu se aplică decât în arealul de competenţă al autorului său, de facto însă, dispoziţiile edictelor din capitală erau reproduse în fiecare provincie, fără alte diferenţe decât cele care ţineau de specificul local (se ştie că Cicero, în edictul său din Cilicia, după ce a reglementat câteva aspecte specifice dreptului local, a făcut trimitere la dispoziţiile edictelor urbane[10]) .

Totodată, se remarcă faptul că edictul nu poate în mod direct nici să abroge o regulă de drept, nici să creeze una nouă. El poate să ajungă de facto la acelaşi rezultat, neutralizând legea existentă. De exemplu, pretorul nu îi poate spune debitorului iure civili obligat dolosiv că nu mai datorează nimic, însă îi poate oferi o excepţiune („exceptionem dabo") sau îi poate refuza o acţiune („actionem non dabo"). Tot aşa, când cheamă la moştenire un alt moştenitor decât cei legali, el nu va afirma „heres esto, familiam habeto", ci „bonorum possessionem dabo[11]".

Se observă astfel că prin mijloace procedurale, edictul ajunge la fel de eficient ca şi legea, iar în caz de conflict, îi poate prevala[12]. Dintre procedeele uzitate de pretor pentru a reforma dreptul, cel puţin patru au o pondere esenţială: stipulaţiunile pretoriene, missiones in possesionem, interdictele şi restitutiones in integrum.

Stipulaţiunile pretoriene sunt contracte verbale, destinate să dea naştere, în patrimoniul stipulantului în contra promitentului, unei creanţe pe care dreptul civil nu o oferă. Ulpian le clasifică în *cautionales, judiciales* şi *communes*[13], după cum scopul lor e de a da naştere unei creanţe pe care dreptul civil nu o acordă, de a asigura executarea unei sentinţe sau ambele. În privinţa modului de constrângere, pretorul nu apelează la mijloacele coercitive de care dispune pe plan administrativ (multa, pignora), ci la procedee care ţin de funcţia sa judiciară: refuzul sau acordarea unei acţiuni, missiones in possessionem.

Acestea din urmă reprezintă autorizaţii acordate creditorului de a intra în stăpânirea bunurilor debitorului, fără a-l deposeda pe acesta, doar cu scopul de a-l împiedica să-şi mărească insolvabilitatea pe cale artificială. Se distinge între *missio in rem* (care poartă asupra unui anumit bun) sau *missio in bona*[14] (poartă asupra unei mase patrimoniale), aceasta din

[10]Cicero, „Ad Atticum", VI, 1.

[11] Gheorghiu, N. K. Dimitrie, "Pretorii şi edictele lor", Tipografia "Lumina Moldovei", Iaşi, 1922

[12] ibidem

[13] Girard, Paul Frederic, "Manuel élémentaire de Droit Romain", septieme edition, Librairie Arthur Rousseau, Paris, 1924, p. 1116

[14] Idem, p. 1117

BDD-A22187 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:13:32 UTC)

urmă pronunțându-se în cazul celui care nu se apără, sau în cazul celui care se oferă „cautio legatorum".

Interdictele sunt dispoziții date de pretor în cazul litigiilor între două persoane, la cererea uneia dintre ele, pentru a se prescrie fie acte pozitive (interdictele restitutorii, exhibitorii, decreta), fie acte negative, abstențiuni (interdicte prohibitorii)[15]. Unii romaniști remarcă însă un contrast între limbajul imperativ folosit și modul destul de lejer în care erau impuse. Astfel, dacă expresiile folosite sunt imperative, nelăsând loc niciunui compromis („vim fieri veto", „exhibeas", „restituas"), rezultatul ar fi un proces ordinar, într-o formă, ce-i drept, destul de complicată, în care problema tranșată este dacă acele condiții ce făceau dispozițiile interdictului operative au fost respectate și care rezulta, dacă se constata acest lucru, într-o condamnare pecuniară[16]. Această opinie este criticabilă prin faptul că potențialitatea condamnării pecuniare la dublul sumei datorate exercita o presiune suficient de mare asupra debitorului, determinându-l să își plătească datoriile pentru a se elibera din acel „iuris vinculum" ale cărui consecințe nu se profilau a fi prea avantajoase din punct de vedere patrimonial. De lege ferenda, am putea afirma că și în societatea contemporană, dezvoltarea unor mijloace eficiente și operative de soluționare a litigiilor pe cale administrativă (fără a limita sau încălca în vreun fel accesul liber la justiție, garantat prin normele constituționale) ar putea reprezenta o soluție pentru descongestionarea instanțelor și fluidizarea soluționării cauzelor.

Restitutio in integrum este acea decizie prin care magistratul desființează actul juridic dăunător reclamantului, repunând părțile în situația anterioară, însă numai în drept, nu și în fapt.

O altă modalitate de reformă legislativă folosită de pretor a constituit-o introducerea așa numitelor beneficii. Astfel, în materie succesorală, pretorul a introdus *beneficium abstinendi* pentru filius familiae, care era erede necesar și nu avea deci libertatea de a accepta sau refuza moștenirea. Totodată, sclavului eliberat și instituit moștenitor, pretorul i-a acordat *beneficium separationis*, pentru a-i proteja bunurile viitoare și pentru instituirea unui principiu ce rezistă și astăzi pentru a păstra distincția între patrimoniul lui de cujus și cel al eredelui. De asemenea, tot pe plan succesoral, chemând la succesiune pe toți descendenții lui de cujus, chiar dacă nu mai erau agnați cu el, pretorul a acționat în spiritul echității. Jurisprudența amintește cazul unui tată care, crezându-și fiul mort în război, instituise moștenitor un străin; acesta se întoarce însă și intentează o acțiune care se pare că a ridicat multe controverse: „Jus Crassus urguebat, aequitatem Antonius"[17].

Un alt beneficiu inedit îl constituie „taxatio in id quod fieri potest" (beneficium competentiae, cum l-au denumit comentatorii medievali). Deși în dreptul clasic nu era admisă executarea pro parte, totuși, în anumite cazuri, pretorul putea condamna doar „in id quod facere possunt", în scopul evitării unei venditio bonorum și a infamiei[18]. Totodată, necesită a fi amintite și beneficiile acordate garanților (beneficiul cesiunii de acțiuni, beneficiul de discuțiune, de diviziune etc).

Sistemul acesta de evoluție a dreptului pe cale jurisprudențială și preeminența hotărârii judecătorești ca izvor de drept a fost păstrată în forma sa de inspirație romană în sistemul de

[15] Idem, p. 1118

[16] Buckland, W. W. , Mc Nair, Arnold, "Roman Law & Commonlaw – a comparison in outline", Cambridge University Press, 1952

[17] Cicero, De officiis, 3.16. 67(M. Marius Gratidianus ... C. Sergio Oratae vendiderat aedes...Eae serviebant, sed hoc in mancipio Marius non dixerat...Ius Crassus urguebat: "Quid vitii venditor non dixisset sciens, id oportere praestari"; aequitatem Antonius: "quoniam id vitium ignotum Sergio non fuisset, qui illas aedes vendidisset nihil fuisse necesse dici")

[18] Guarino, Antonio, "Diritto privato romano", Napoli, Casa Editrice Eugenio Jovene, 1970

BDD-A22187 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:13:32 UTC)

drept anglo-saxon. Deși sub aspectul formei, din multe puncte de vedere, tradiția romană a fost abandonată, totuși, s-au făcut numeroase comparații între instituții din dreptul roman și instituții păstrate în sistemul de Commonlaw. Istoricii și romaniștii au studiat de exemplu paralelismul existent între *Praetor* și *Chancellor*, sub aspectul influențelor inovatoare exercitate, ajungându-se la concluzia că după cum personalitatea pretorului a pare să fi exercitat o influență considerabilă asupra Edictului, în timpul mandatului său, la fel și personalitatea Cancelarului – pentru o lungă perioadă singurul și până în secolul XIX judecătorul dominant în materia echității, a reprezentat un factor important în evoluția și dezvoltarea acestui izvor de drept. De fapt, romaniștii au studiat similitudinile existente între Equity și edictele pretorului, considerând că le unește același caracter până la urmă relativ subsidiar pe care îl jucau pe lângă un set de reglementări imperative cu valoare de principiu. O critică adusă de unii autori[19] edictului era că, până și în forma sa finală, așa cum a fost sistematizat de Salvius Iulianus, a rămas un set de reguli sporadice, fără o prea mare conexiune între ele – Flavio Biondi îl considera chiar haotic -, un appendix la dreptul civil, după cum și Equity era considerat un appendix la Commonlaw, iar nu un sistem auto-suficient[20].

Totuși, evoluția jurisprudențială a dreptului a fost oprită de sistematizarea edictului de către Salvius Iulianus, care, din ordinul împăratului Hadrian, a reunit toate edictele sub titulatura de ”Edictum perpetuum”. Prin codificarea edictului, s-a încercat o oprire a ceasului juridic, uitându-se faptul că timpul curge oricum, independent de ceas.

Momentul în care dreptul roman a fost oprit din evoluția sa prin concentrarea atribuțiilor de legiferare în mâinile împăratului, a reprezentat începutul sfârșitului Imperiului Roman. Treptat, prăpastia dintre realitatea de fapt și ordinea de drept s-a adâncit, aruncând imperiul într-o criză fără ieșire, a cărei ultimă zvâcnire va fi în timpul lui Justinian.

După cum afirma și Vladimir Hanga, ”edictul murise odată cu codificarea lui...”[21]. Soarta unui popor e indisolubil legată de dreptul său, iar o societate al cărui drept nu se conformează evoluției sale, al cărei drept e eminamente static, se află pe marginea prăpastiei...

Bibliografie

1. Arangio-Ruiz, Vincenzo, ”Istituzioni di diritto romano”, Jovene, Napoli, 1941;

2. Bonfante, Pietro, ”Storia del diritto romano”, Societa Editrice Libreria Milano, 1923, vol. II;

3. Buckland, W. W. , Mc Nair, Arnold, ”Roman Law & Commonlaw – a comparison in outline”, Cambridge University Press, 1952;

4. Ciulei, Gheorghe, „Curs de drept privat roman. Procedura civilă”, Cluj, 1946;

5. Francisci de, Pietro, ”Storia del diritto romano”, Giuffre, Milano, 1941;

6. Gallo, Fillipo, ”Princeps e ius pretorium”, Rivista di Diritto Romano, no. 1/2001, http://www.ledonline.it/rivistadirittoromano/

[19] Buckland, W. W. , Mc Nair, Arnold, idem

[20] John Maitland considera Equity ca fiind o colecție de appendice între care nu există conexiuni strânse .

[21] Hanga, Vladimir, ”Curs de drept privat roman”, ediția a 3 –a, Editura Universul Juridic, București, 2009, p. 62

BDD-A22187 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:13:32 UTC)

7. Gheorghiu, N. K. Dimitrie, ”Pretorii şi edictele lor”, Tipografia ”Lumina Moldovei”, Iaşi, 1922

8. Giffard, A. E., Viliers, Robert, ”Droit romain et ancien droit francais”, Dalloz, Paris, 1970;

9. Girard, Paul Frederic, ”Manuel élémentaire de Droit Romain”, septieme edition, Librairie Arthur Rousseau, Paris, 1924;
10. Grosso, Giuseppe, ”Le idee fondamentali del diritto romano”, Edizioni Rai – Radiotelevisione Italiana, 1964;

11. Guarino, Antonio, ”Diritto privato romano”, Napoli, Casa Editrice Eugenio Jovene, 1970;

12. Guarino, Antonio, ”Storia del diritto romano”, sesta edizione, Editore Jovene, Napoli, 1981;

13. Hanga, Vladimir, ”Curs de drept privat roman”, ediția a 3 –a, Editura Universul Juridic, București, 2009;

14. Jacotă, Mihai, Piticari, Gheorghe, ”Drept privat roman”, Universitatea ”Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 1987;
15. Longinescu, Șt. Ghe., ”Istoria dreptului roman”, stenografiat și editat de Traian Simian, București, 1927;

16. Molcuț, Emil, ”Drept privat roman”, Editura Universul Juridic, București, 2007;

17. Molitor, Jean-Paul, ”Le cours de droit romain approfondi”, Librairie Auguste Durand, Paris, 1851;

18. Oancea, Dan, „Introducere în dreptul roman”, Editura Ch. Beck, București, 2009;

19. Schulz, Fritz, ”Classical Roman Law”, The Clarendon Press, Oxford, 1969;

20. Stoicescu, Constantin, ”Curs elementar de drept roman”, Editura Universul Juridic, București, 2009;

21. Tomulescu, Constantin-Stelian, ”Curs de drept privat roman”, Tipografia Universității, București, 1973.

BDD-A22187 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:13:32 UTC)